

שיעור סיכום

להוציא אחרים

הגר"א מדייק מלשון "קורין" שאין יוצאין ידי"ח ק"ש ע"י ש"ק. ויש סמך לדבריו בראשונים, בשו"ת הרשב"א (ח"א תנב) שראוי ברוב ישראל לאמרו כלו בלחש כדי שיהא כל אחד ואחד משנן בפיו, שאילו אומרים אותו בקול רם אולי יבטח האחד על השמיעה בקרוא אותו הצבור. וכן מבואר ברמב"ן (לק' יא, א). ולפום ריהטא תלוי בגדר מצות ק"ש, אם נאמר דהוי מצות קבלת מלכות שמים, אז א"א לצאת ע"י אחר, אבל אם היא קריאת פרשיות לא גרע ממקרא מגילה.

קריאת פרשיות או קבלת עמ"ש

ויש לדייק ברמב"ם (ספר המצוות ב) שכתב ש"שמע ישראל" הוי מצות יחוד ה', ויקראו גם כן זאת המצוה מלכות. כי הם יאמרו (ברכות יג א) כדי לקבל עליו עול מלכות שמים. ואילו במ"ע י הביא מצות ק"ש "היא שצונו לקרוא קריאת שמע בכל יום ערבית ושחרית". שאין מצות ק"ש קבלת מ"ש שהרי הרמב"ם חילק המצוות, ובריש הל' ק"ש כתב הרמב"ם (א, ב) כתב ומקדימין לקרות פרשת שמע מפני שיש בה יחוד השם ואהבתו ותלמודו שהוא העיקר הגדול שהכל תלוי בו, משמע משום שפרשה חשונה היא אבל לא שזה המצוה.

ואילו ברבינו יונה משמע שהמצוה היא קבלת שמים שהק' על רש"י שיוצאים בק"ש על המטה, עוד שאפילו בלא זאת הכוונה צריך כוונת הלב לקבל עליו עול מלכות שמים במורא, ולהלן וקורא אותה בכונה לצאת ידי חובה של קבלת עול מלכות שמים.

ואע"ג שהביא מרב עמרם גאון שבשעה שקורא אותה על מטתו יברך אקב"ו לקרוא ק"ש, משמע שזה גדר המצוה, ורבינו יונה לא חולק על הנוסח אלא שלא מצאנו ברכת המצוה על ק"ש. וי"ל שאם היה הנוסח "לקבל מ"ש" היינו טועים שיכול לקבל בלי קריאת פרשת ק"ש. א"נ שהברכה על מעשה המצוה, ודו"ק.

וכן משמע בחי' הרשב"א (לק' יא, ב) שהטעם שכוונה מעכב בפסוק ראשון משום שאז מקבל מלכות שמים, ואינו מן הראוי לחשוב על דברים אחרים, משמע שזה גדר המצוה, אבל אינו מוכח, די"ל שהמצוה לקרא הפרשיות כדי לקבל מ"ש.

א"כ י"ל לשיטתו שא"א לצאת בשומע כעונה שחייב לקבל בעצמו מ"ש. אבל ק"ק לשון הירושלמי לשנן לעצמו, ואילו בתפילה כתב משום שכ"א יתפלל בעצמו.

קריאת שמע מוקדם

הראשונים מביאים מנהג שקראו שמע מוקדם בציבור, (כדי שלא יצטרכו לחזור ולהתאסף), ותמהו כולם שפוסקים כמתני' שזמן ק"ש מצה"כ. ויש בזה כמה שיטות בראשונים. בעיקר שנים א' שבאמת לא יצא, אלא שיש מחלוקת איך לתקן, ב' שבאמת יצאו, וגם בזה נחלקו למה.

שיטת רש"י

רש"י כתב שלא קראו בביה"כ אלא לעמוד לתפלה מתוך דברי תורה, (כדברי הירושלמי), ויוצא יד"ח בק"ש שעל המטה.

ברכת ק"ש

תוס' מק' למה אינו מברך בקריאה זו, הרשב"א דן איך אפשר לברך בביה"כ הרי לא הגיע זמן ק"ש. ותי' שאין ברכות ק"ש ברכה על ק"ש, ולכן יוצא אפילו עדיי לא הגיע זמן מצות ק"ש, ועי' ברבינו יונה שמסביר שהוי מספיק "לילה" כדי לומר ומחליף אצ הזמנים וכו'. ולפי"ז מיושב נמי קושיית תוס'.

וכ"ז דלא כרמב"ן (לק' דף יא) שעכ"פ ברכת אהבת עולם הוי ברכה על ק"ש ולכן אין להפסיק בין הברכה לשמע באמירת קל מלך נאמן. (וכבר העיר הרשב"ץ שנחלקו הרשב"א והרמב"ן בזה).

ברכת המצוה על ק"ש

אלא דעדיין צריכים לבאר למה באמת לא תקנו ברכת המצוה. ובאמת הראשונים מביאים מר"ע גאון נוסח ברכת המצוה על ק"ש, אלא שיש שוני בנוסח, כמו שהעיר הרב יחזקאל לאנג שליט"א, שהרשב"א כותב הנוסח לקרות את

שמע, והרא"ש כתב על קריאת שמע, וצ"ב במה נחלקו, וי"ל שהרי נחלקו הראשונים מתי נוסח הברכה והא ב"על" ומתי הוא "ל", י"א שאם אפשר ע"י שליח אומרים "על" שהוא יותר כללי, והיכא שא"א ע"י שליח מברכים ב"ל", שמשמעו שיש כאן חיוב גמור עליו לעשות.

ולפי"ז בק"ש אם נאמר שא"א ע"י שומע כעונה מובן למה הוא ב"ל", וי"ל שהרשב"א הולך לשיטתו. והרא"ש גם הולך לשיטתו שכתב בפסחים (ז, א), שתלוי האם יש המשך להמצוה, ולמשל כתב שבמצות נ"ח מברך להדליק נ"ח שיש המשך של "תכלה רגל מן השוק, א"כ בק"ש הרי אין המשך לכן הנוסח על קריאת שמע.

למה אין ברכת המצוה

וי"ל שהרשב"א ורבינו יונה לשיטתם דהוי מצות קבלת מ"ש, שעיקרו בלב, א"כ כמ"ש הב"י (או"ח תלב) שאין מברכים על ביטול חמץ משום דהוי בלב, וכ"כ מהר"ל לענין

סיפור יצי"מ דעיקרו בלב, א"כ ה"נ בק"ש.

ג' פרשיות

עוד הק' בתוס' למה אינו קורא כל ג' פרשיות, (ואין להוכיח שס"ל ק"ש דרבנן, שעכ"פ מדרבנן חייב לקרא ג"פ). ועי' ברשב"א שתי' שרק פרשת שמע הוי מה"ת, ולכן לא קפדינן על השאר אם זה מוקדם.

וצ"ע ממ"ש בשו"ת ליישב דברי הרמב"ם למה מברך היכא שספק אם קראף הרי הברכות אינם אלא מדרבנן, ותי' כמו שחייב לקרא כל ג"פ אע"ג דכולם אינן מה"ת, ה"נ ברכות ק"ש כך תקנו שכל פעם שאתה חייב לקרא צקרא עם ברכה.

א"כ ק' למה יכול לקרא רק פרשת שמע, אבל מהברכות לא קשה שבא ליישב דברי הרמב"ם והוא לא ס"ל, אבל הרי הוכיח מזה שקורא ג"פ, ולזה הסכים.

סמיכת גאולה לתפלה

עוד הק' בתוס' שאינו סומך גאולה לתפלה, והק' האחרונים הרי אמר גאל ישראל, א"כ שפיר סמך גאולה לתפלה. וע"כ ס"ל לתוס' ש"גאולה" כולל שמע שק"ש וברכותיה הוי "חטיבה אחת".

וליישב דברי רש"י י"ל בקושיית האחרונים, וס"ל שגאולה הוי בברכת גאל ישראל לבד. ואולי לשיטתו לעיל שאין ברכת ק"ש מוכח להיות ביחד עם ק"ש.

א"נ י"ל על פי השאגת אריה שכתב קודם זמן ק"ש אין חיוב סמיכת גאולה לתפלה. (ואולי תלוי אם זה דין בתפלה או בק"ש ואכמ"ל).

אכילה

ויש עוד קושיא על רש"י שתוס' לא הק', וזה איך מותר לאכול לפני ק"ש. ועי' בט"ז (או"ח רלה) שהק' על השו"ע למה לא כתב שיצא ידי"ח ק"ש עה"מ, וכתב שאין לומר (כמו שכ"מג"א) שיש בעיא מצד אכילה, שהרי תוס' לא הק' כן. אבל צ"ע למה באמת אין בעיא, ותי' ידידי הרב שמחה אברהם שליט"א שהיות ויש קביעות באמירת ק"ש על המטה, א"כ ליכא חשש שישכח, והוי כשומר.

שיטת ר"ת

תוס' מביאים שיטת ר"ת שהמנהג מבוסס על שיטת ר"י שזמן מנחה עד פלג, ומיד אח"כ הוי זמן מעריב. והרי קי"ל דעביד כמר עביד.

דעביד כמר עביד

ותמהו הש"א והגרע"א תינח לענין תפלה דהוי דרבנן יש להקל, אבל לענין ק"ש דהוי מה"ת מהכ"ת שאפשר להקל, ותי' הקה"י שאין כאן משום ספק אלא זה הכרעת ההלכה שיכול לבחור. ומביא שבנו הגר"ח לשיט"א הביא ראיה מדברי העיטור שיש שש מקומות שאומרים "שודא דדייני" ואחד מהם דעביד כמר וכו'.

חילוק בין תפלה לקרבנות

ותמהו עליו הרשב"א והרא"ש תינח תפלה שתלוי בקרבנות, אבל ק"ש תלוי בזמן שכיבה.

זמן שכיבה או לילה

וי"ל שר"ת סובר שזמן שכיבה אינו אלא סימן שהוא לילה, והעיקר תלוי בלילה. וכן דייק הר"י מהרמב"ם (א, א) וז"ל בשעה שדרך בני אדם שוכבין וזה הוא לילה, ובשעה שדרך בני אדם עומדין וזה הוא יום. עוד יש לדייק ממה שמבואר בירושלמי שאם קרא בבין השמשות הוי ספק, וע"כ משום דהוי ספק יום ספק לילה. ואם איתא הרי תלי בשכיבה.

אבל ברמב"ן (לק' ט, א) מבואר שתלוי בשכיבה, שדן למה אינו יוצא בדיעבד עד ג"ש שכן בני מלכים קמים אז, (ותי' שהם נעורין במטתן ואינן רוצין לעמוד עד שלש שעות), ואם איתא שתלוי בלילה אינו קשה כלל.

ויש לדון בשיטת הרשב"א בזה, לק' (ב, ב) ולק' (ט, א) ואכמ"ל.

זמן תפלה תלוי בזמן ק"ש

א"נ י"ל על פי השאגת אריה, שהיות וס"ל לר"י שחייב לסמוך גאולה לתפלה, א"כ ע"כ כשתקנו זמן תפלה תקנום בזמן ק"ש, שאם הוא יכול לומר קש עם הברכות ע"כ יכול גם להתפלל אז. א"כ ע"כ לר"י זמן ק"ש אינו תלוי בשכיבה, כמ"ש התוס' לק' (ב, ב) להדיא, ודו"ק.

שיטת הר"י

הר"י תמה על ר"ת דא"כ נמצא שיש כאן תרתי דסתרי, שאנחנו מתפללים מנחה עד שקיעה"ח א"כ נוהגים כרבנן, אז איך מתפללים ערבית ק"ש כר"י. ותי' הרא"ש שהקילו בתפלה, וצ"ע שבאם זה באותו יום ממ"נ לא יצא.

ולכן פ' הר"י שסומכים על התנאים דלק שסוברים שזמן ק"ש הוי מוקדם, כמו משעה שקדש היום וגם משעה שבני אדם נכנסים להסב דהיינו סעודת ע"ש והיא היתה מבעוד יום. וצ"ע שאינו מביא שיטת ר"מ בזמן שכהנים טובלים, כמו שהביא הרא"ש.

וצ"ע בדבריו תינח ק"ש אבל איך יכול להתפלל מעריב באותו שעה. וצ"ל כדברי הש"א הנ"ל שס"ל שלפי ר"י זמן תפלה תלוי בזמן ק"ש, משום שחייב לסמוך גאולה לתפלה.

שיטת רבינו יונה

רבינו יונה בעיקר סובר כרש"י שאינו יוצא בק"ש שקורא בביהכ"נ, אבל נמנע מלומר שיוצא בק"ש שעה"מ, מכמה טעמים בעיקר משום שאינו מכוון לשם מצוה, ואפילו למ"ד מצוות א"צ כוונה, עכ"פ צריך לכוון לקבלת מ"ש ביראה וזה אינו עושה על מטתו.

לכן כתב רבינו יונה שיקרא בביהכ"נ עם הברכות ויחזור ויקרא בבית לפחות שני פרשיות, שהם עיקר קבלת מלכות ומצוות, ויברך ברכת אהבת עולם שזה ברכה שיכול לברך על פסוקים, (משמע קצת שעיקר המצוה היא קריאת הפסוקים), ואח"כ על מטתו יקרא עוד הפעם.

ברכה הסמוכה לחברתה

עוד העיר רבינו אם מברך אהבת עולם למה אינו מתחיל בברוך, שעשיו אינו סמוכה לחברתה. ותי' היות ובדרך כלל הוי "סמוך לחברתה" אז אפילו אם במקרה שאינו סמוך לא שינו מטבע הברכה.

ומה"ט כתב גם למה תפילת הדרך אינה מתחיל בברוך, משום שבשמו"ע ברכת שמע קולינו, שחתימתה היא "שומע תפלה", ה"נ ברכת תפלת הדרך.

שיטת רה"ג

רבינו יונה מביא שיטת רה"ג, שיקרא ק"ש עם הצבור כקורא בתורה, ולא יברך, אבל יכול לומר הברכות עם הצבור בלא פתיחה ובלא חתימה, ולאחר ציה"כ יקרא ק"ש עם הברכות. ואע"פ שאינו סומך גאולה לתפלה, אבל לצורך תפלה בצבור כדאי לא לסמוך גאולה לתפלה בערבית. ומביא ראיה מרב שצלי של שבת בערב שבת, ובוודאי שלא קרא ק"ש, וע"כ שעשה כן משום המצוה לקבל שבת מוקדם, וה"נ משום תפלה בצבור דוחים סמיכת גאול"ת.

וזה דלא כמש"כ התוס' שמסתמא רב גם קרא ק"ש, וצ"ע במה נחלקו. ולפי הש"א תוס' סוברים שמטעם ר"י אם אפשר להתפלל כר"י ע"כ אפשר לקרא ק"ש. אבל צ"ע לשון התוס' "מסתמא" קרא ק"ש דלדבריו בוודאי קרא ק"ש כדי לסמוך גאולה לתפלה. אבל עכ"פ ברה"ג מבואר כדברי הרשב"א שאין קשר בין זמן תפלה לזמן ק"ש.

עוד כתב רבינו יונה בשם רה"ג עצה אחרת, שיקרא ק"ש עם הצבור ויתפלל עם הצבור תפלת נדבה, ויכול לעשות כן שהרי אברים ופדרים של נדבה קרבים בלילה, ר"ל שהיה לו צורך להביא ראיה שגם תפילת ערבית יכול להתפלל בנדבה. [ומבואר א"כ שהגירסא הנכונה, וזה גם גירסת הרא"ש והרשב"א, שתפלה הראשונה הוי של נדבה ושניה חובה]. ואח"כ אומר ק"ש עם הברכות ומתפלל לשם חובה. אז יהיה הכל מתוקן, שיקרא ק"ש בזמן עם הברכות, ומה שמתפלל אותה בברכה כדי לסמוך גאול"ת הוי כמו חידוש.

ודבריו צ"ע גדול, שמשמע שתפלת שניה הוי של נדבה, שטורח עצמו לבאר שאין צורך ל"חידוש" שדי בזה שמתפלל כדי לסמוך גאולה לתפלה, ולעיל מוכח שתפלה הראשונה הוא תפלת הנדבה.

ונראה ברור שכוונתו שזה שצריך חידוש הוא משום שאין אתה יכול לבא לפני המלך אלא עם סיבה מוצדקת, וכאן שעומד להתפלל פעמיים צריך להצדיק שני התפלות, וכאן למה לא מתפלל רק פעם אחת עם הציבור. לזה אומר רבינו יונה שהרי ק"ש אינו יוצא אז, וכדאי הוא סמיכת גאול"ת להצדיק עוד תפלה. ותפלה הראשונה מתפלל כדי שיתפלל תפלה בציבור. אלא שעדיין קשה למה לא יתפלל הראשון לחובה ושניה לנדבה, לזה י"ל שס"ל שסמיכת גאולה לתפלה אינו אלא בתפלת חובה ולא בתפלת נדבה. ואולי יש להוכיח מכאן שסמיכת גאול"ת הוא דין בתפלה ולכן אינו אלא בתפלת חובה, ואכמ"ל.